

**NON BIS IN IDEM —
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОРІЄНТИР
ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОСТІ ТА ЄДНОСТІ
СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНИМ СУДОМ
(за матеріалами практики
Європейського суду з прав людини)**

О. ДРОЗДОВ
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної
комісії адвокатури,
перший проректор Вищої школи адвокатури

Право не бути притягненим до суду або покараним двічі за одне й те саме діяння (*non bis in idem*) закріплено в ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — ЄКПЛ, Конвенція): «1. Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави. 2. Положення попереднього пункту не перешкоджають відновленню провадження у справі згідно із законом та кримінальною процедурою відповідної держави за наявності нових або нововиявлених фактів чи в разі виявлення суттєвих недоліків

у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи. 3. Жодних відступів від положень цієї статті не допускається на підставі статті 15 Конвенції» [1].

Крім того, принцип «*non bis in idem*» знайшов своє широке закріплення у низці інших міжнародних документів, зокрема у такому фундаментальному міжнародному акті у сфері прав людини, як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (далі — Пакт) [2]. Так, у п. 7 ст. 14 Пакту зазначається, що ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни. Це право також закріплено у Конституції України. У статті 61 йдеться про те, що

ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення [3].

Таким чином, принцип «*non bis in idem*», який по своїй суті є одним із найдавніших принципів західної цивілізації, корені якого сягають часів Стародавнього Риму, і дотепер загалом не змінив своїх смислу та значення, отримав широке визнання як на внутрішньодержавному (наприклад, у галузях кримінального, кримінального процесуального та адміністративного права), так і міжнародному рівнях.

Проте сьогодні національні суди не надто часто застосовують ст. 4 Протоколу № 7. Так, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень (далі – ЄДРСР) з 2007 по 2017 роки національні суди у 77 своїх рішеннях зверталися до положень ст. 4 Протоколу № 7, з них апеляційні інстанції – 20 разів, касаційні інстанції – двічі, обидва рази у 2016 р. під час кримінального провадження. Не вдаючись до аналізу питання правильності застосування національними судами наведених положень Протоколу № 7, оскільки це може бути предметом окремого наукового дослідження, проте з метою формування, так би мовити, надійного орієнтира для забезпечення сталості і єдності судової практики, передусім Верховним Судом, вважаємо за доцільне зупинитися на ключових аспектах застосування ст. 4 Протоколу № 7 Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд).

Так, ЄСПЛ у своїх рішеннях зазначає, що правова кваліфікація процедури згідно з національним правом не може бути єдиним значущим критерієм для застосування принципу «*non bis in idem*» відповідно до ст. 4 Протоколу № 7. У протилежному випадку застосування цього положення було б залишено на розсуд Договірних Держав такою мірою, що це могло б призвести до результатів, несумісних із предметом і цілями ЄКПЛ. Наприклад,

у справі «*Сторбротен (Storbråten) проти Норвегії*» у зв'язку з невдалим досвідом ведення заявниками підприємницької діяльності вони були дискваліфіковані на два роки із заборобою на засновництво ними компаній з обмеженою відповідальністю або обіймання керівних посад у подібних компаніях. Накази були видані відповідно до законодавства про банкрутство на тій підставі, що заявники були нездатні до такої діяльності, при наявності вагомих причин підозрювати їх у вчиненні злочинів, пов'язаних з їх неспроможністю. Згодом обидва заявника засудили за злочини, пов'язані з банкрутством. Їх звернення до Верховного суду з посиланнями на те, що наказ про дискваліфікацію з наступним судовим переслідуванням за ті ж дії порушує принцип неприпустимості повторної судимості, були відхилені. Скарга ЄСПЛ визнана неприйнятною відповідно до ст. 4 (1) Протоколу № 7: мета цього положення полягає в попередженні відновлення кримінального провадження, яке завершилося остаточним рішенням. До заявників були застосовані два різні заходи у відокремлених і послідовних судових розглядах, а саме: наказ про дискваліфікацію відповідно до законодавства про банкрутство і переслідування відповідно до Кримінального кодексу. Незаперечним є те, що принаймні деякі дії заявників давали підстави для застосування обох заходів. Оскільки ЄСПЛ був задоволений тим, що перше рішення було «остаточним», слід було з'ясувати, чи було воно «кримінальним» у значенні ст. 4 (1) Протоколу № 7, витлумачене в світлі загальних принципів розуміння понять «кримінальне обвинувачення» у ст. 6 і «покарання» у ст. 7 ЄКПЛ. Значущими факторами у цьому випадку були: правова класифікація злочину в національному законодавстві, характер правопорушення, національна правова характеристика заходу, його мета, природа і ступінь суворості, чи застосо-

увувався захід після засудження у межах кримінальної справи, які процедури були проведені для його прийняття і виконання. Спираючись на ці критерії, Суд зазначив про таке.

Правова класифікація правопорушення і заходи відповідно до національного законодавства: процес, що завершився наказом про дискваліфікацію, мав цивільний характер. Правопорушення, яке могло спричинити наказ про дискваліфікацію, і сам наказ були класифіковані як цивільні згідно з законодавством країни.

Щодо характеру правопорушення. Накази про дискваліфікацію було видано відповідно до законодавства про банкрутство: перший — у зв'язку з непридатністю для обіймання керівної посади через «некоректну підприємницьку поведінку», другий — у зв'язку з вагомими підставами для підозр у скоєнні злочинів, пов'язаних із фінансовою неспроможністю. До початку розгляду не заперечувався той факт, що перша підстава мала цивільну й адміністративно-нормативну природу. Таким чином, питання виникло тільки відносно другої підстави. Треба було робити лише обґрунтовані приводи для підозр, а не встановлення винуватості, що, в свою чергу, стосується першої підстави про придатність. На практиці обидві підстави часто вживалися спільно. У будь-якому випадку, наказ про дискваліфікацію міг бути виданий, тільки якщо це було виправдано поведінкою боржника й обставинами загалом. Відповідно, умова про «вагомні підстави для підозри» не позбавляла наказу про дискваліфікацію його виключно нормативного характеру.

Щодо мети, характеру і ступеня суворості. Основна мета наказу про дискваліфікацію мала попереджувальний характер і полягала в захисті акціонерів, кредиторів і суспільства загалом від можливих втрат і нерационального використання ресурсів у разі, якщо безвідповідальній і нечесній особі буде

дозволено діяти під прикриттям компанії з обмеженою відповідальністю. Таким чином, наказ відіграв допоміжну роль стосовно кримінального переслідування і подальшого засудження. *Що стосується характеру і ступеня суворості застосованого заходу,* наказ про дискваліфікацію являв собою заборону на засновництво або керівництво новоствореним товариством з обмеженою відповідальністю протягом фіксованого періоду часу, але не повну заборону на участь у підприємницькій діяльності. Тому характер санкції не дозволяє віднести справу до «кримінальної» сфери. Отже, ґрунтуючись на цих критеріях і зазначаючи, що обидва види санкцій (дискваліфікація і кримінальне переслідування) мали різні цілі і не збігалися в основних пунктах, ЄСПЛ дійшов висновку, що дискваліфікація не мала «кримінального» характеру в межах ст. 4 Протоколу № 7, а тому заява явно не обґрунтована [4].

У свою чергу, поняття «кримінальна процедура», що міститься у тексті ст. 4 Протоколу № 7, повинна тлумачитися у світлі загальних принципів, які стосуються відповідних понять «кримінальне обвинувачення» і «покарання» у статтях 6 і 7 ЄКПЛ відповідно («*Хаарвіг проти Норвегії*», 2007 р.; «*Розенквіст проти Швеції*», 2004 р.; «*Манассон проти Швеції*», 2003 р.; «*Гектан проти Франції*», 2002 р.; «*Маліж проти Франції*», 1998 р.; «*Нільссон проти Швеції*», 2005 р. та ін.).

При застосуванні ст. 4 Протоколу № 7 важливим є те, що відповідно до усталеної прецедентної практики ЄСПЛ існують три критерія, широко відомі як «критерії Енгеля» [5], які повинні враховуватися при визначенні того, було чи не було у справі висунуте «кримінальне обвинувачення». Першим критерієм є правова кваліфікація правопорушення відповідно до національного права, другим — сам характер правопорушення, а третім — ступінь суворості покарання, яке може бути застосоване до

винної особи. Другий і третій критерії є альтернативними і не повинні обов'язково застосовуватися у сукупності. Це, однак, не виключає застосування кумулятивного підходу, коли окремих аналіз кожного критерію не дозволяє зробити однозначний висновок про існування кримінального обвинувачення [6; 7].

ЄСПЛ зазначає, що практика застосування ним ст. 4 Протоколу № 7 є непослідовною та в деяких випадках навіть суперечливою. Також у практиці Суду дія принципу «*non bis in idem*» поширюються лише на кримінально-правову сферу, межі якої суд розуміє значно ширше, ніж національні юрисдикції держав – членів Ради Європи. ЄСПЛ відносить до кримінально-правових й окремі види адміністративних правопорушень. Так, у рішенні у справі «*Gradinger проти Австрії*» Суд сформулював критерії оцінки двох правопорушень як тотожних. Тотожність стосується не лише назви правопорушень за законом, а й, що головніше, змісту та мети правопорушень. На підставі цього ЄСПЛ визнав таким, що порушує ст. 4 Протоколу № 7, стягнення із заявника адміністративного штрафу за керування транспортом у стані сп'яніння, оскільки раніше він вже був засуджений за це саме діяння як за злочин (ЄСПЛ розцінив адміністративне правопорушення і злочин як одне і те саме діяння) [8].

Ще одним прикладом є рішення у справі «*Oliveira проти Швейцарії*». Пані Олівейра, керуючи автомобілем, неправильно розрахувала швидкість з огляду на погодні умови, внаслідок чого її автомобіль виїхав на смугу зустрічного руху, де зіштовхнувся з іншим автомобілем, водій якого в результаті зіткнення отримав серйозні тілесні ушкодження. Спочатку її визнали винною в адміністративному правопорушенні, згодом — у кримінальному. Цюріхський окружний суд (*Bezirksgericht*) у рішенні зазначає, що

принцип «*non bis in idem*» притягнення до адміністративної відповідальності виключає можливість подальшого кримінального переслідування особи, проте, оскільки ретельне розслідування показало, що ті самі факти становлять більш серйозне, кримінально-каране порушення, то перше рішення і покарання повинні бути скасовані. Розмір штрафу в другому процесі був зменшений з урахуванням вже сплаченої суми стягнення на підставі першого рішення. ЄСПЛ за цією справою дійшов висновку, що це типовий приклад, коли одне діяння становить два окремих правопорушення. У таких випадках, на думку ЄСПЛ, як правило, більше покарання поглинає менше [9].

У справі «*Ponsetti та Chesnel проти Франції*» ЄСПЛ визнав, що навмисне неподання декларації про доходи як фінансове правопорушення та кримінально-каране ухилення від сплати податків не суперечить принципу «*non bis in idem*», роз'яснивши, що це різні правопорушення. Так, на підставі ст. 1728 Загального Податкового кодексу (*General Tax Code*) на заявника були накладені фінансові санкції у вигляді збільшення належних до сплати сум податків за рахунок штрафу та пені. ЄСПЛ неодноразово наголошував, що той факт, що одне діяння становить два правопорушення, не суперечить ст. 4 Протоколу № 7, тобто поняття ідеальної сукупності порушень кримінально-правового характеру цілком узгоджується із принципом «*non bis in idem*». По суті, ЄСПЛ проводить розмежування складів злочинів, а в деяких випадках і відмежування від інших видів правопорушень (див. серед інших також рішення ЄСПЛ у справах від 20 травня 2014 р. «*Гланц (Glantz) проти Фінляндії*», «*Häkka проти Фінляндії*», від 20 травня 2014 р. «*Nykänen проти Фінляндії*» та «*Pirttimäki проти Фінляндії*», від 10 грудня 2015 р. «*Kiiveri проти Фінляндії*» та «*Österlund проти Фінляндії*») [10].

Яскравим прикладом такого розмежування є справа «Сергій Золотухін проти Росії». Так, у січні 2002 р. заявник був затриманий за те, що привів свою подругу до розташування військового гарнізону без належного дозволу, та був доставлений до поліційного відділку. Згідно з рапортом поліції заявник, який перебував у нетверезому стані, вів себе нахабно, вживав непристойні вислови та намагався втекти. Того самого дня рішенням районного суду заявника було визнано винним у нанесенні образ посадовій особі та порушенні громадського порядку недовзі після його доставки до поліційного відділку. Його було засуджено до трьох діб арешту за «незначні порушення громадського порядку» на підставі ст. 158 Кодексу про адміністративні правопорушення (далі — КпАП). Згодом проти заявника було порушено кримінальне переслідування стосовно тих самих подій. Його було звинувачено в «порушенні громадського порядку», яке карається ст. 213 Кримінального кодексу (далі — КК), за нанесення образ працівникам поліції та порушення громадського порядку з моменту його доставки до поліційного відділку. Крім того, на підставі ст. 319 КК його було звинувачено в нанесенні образ посадовій особі за лайку на адресу майора, який складав рапорт про адміністративне правопорушення, та, на підставі ст. 318 КК, у погрозах застосування насильства до посадової особи під час його перевезення автомобілем до районного управління поліції. У грудні 2002 р. той самий районний суд визнав заявника винним у правопорушеннях, що караються статтями 318 та 319 КК, водночас звільнивши від відповідальності за правопорушення, передбачені у ст. 213 КК на тій підставі, що провину не було доведено згідно з критерієм достатності доказів.

Слід звернути увагу й на рішення від 7 червня 2007 р., у якому палата ЄСПЛ одногосно дійшла висновку, що мало

місце порушення ст. 4 Протоколу № 7. На прохання уряду справу було направлено на розгляд Великої Палати ЄСПЛ. Щодо наявності «звинувачення в кримінальній справі» в сенсі цього правового положення, Велика Палата, як і палата, вважає, що процедура, яку від початку було застосовано до заявника, хоча й кваліфікується як адміністративна у внутрішньому праві, мусить розглядатись як кримінальна з точки зору природи правопорушення, що визначається як «незначні порушення громадського порядку», та серйозності застосованого покарання. З питання ідентичності правопорушень Суд у минулому застосовував різні підходи, які робили наголос або на ідентичності фактів, незалежно від їх правової кваліфікації; або на правовій кваліфікації, ґрунтуючись на принципі, що ті самі факти можуть кваліфікуватись як різні правопорушення; або на пошуку суттєвих ознак, які є спільними для двох правопорушень. Вважаючи, що така різноманітність у підходах є джерелом правової невизначеності, яка є несумісною із основоположним правом, що гарантується у ст. 4 Протоколу № 7, ЄСПЛ вирішив зробити уточнення стосовно того, яке поняття необхідно вкладати у вислів «те саме правопорушення» у сенсі Конвенції. Проаналізувавши розуміння, в якому право не бути судимим та покараним двічі подається в інших міжнародних інструментах, таких як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий Організацією Об'єднаних Націй (далі — ООН), Хартія основних прав Європейського Союзу (далі — ЄС) та Американська конвенція про права людини, ЄСПЛ вважає, що ст. 4 Протоколу № 7 мусить сприйматись у тому сенсі, що вона забороняє переслідувати чи судити одну особу за друге правопорушення, якщо останнє походить із тих самих фактів або фактів, що «по суті» є такими ж, як і ті, по яких мало місце перше правопорушення.

Ця гарантія вступає в дію, коли розпочато нове переслідування, а попереднє рішення про виправдання чи засудження вже набуло законної сили. У цій конкретній справі жодних питань не виникає з точки зору ст. 4 Протоколу № 7 стосовно переслідувань, які було розпочато на підставі статей 318 та 319 КК, оскільки звинувачення по факту поведінки заявника відносно майора були висунуті в перший та єдиний раз у межах кримінальної процедури. Втім, інакшою є ситуація із фактами порушення громадського порядку, за які заявник був спочатку засуджений у межах адміністративної процедури на підставі ст. 158 КпАП, а згодом зазнав переслідувань за ст. 213 КК. Суд вважає, що факти, які лежать у витокх адміністративної та кримінальної процедур, які було порушено проти заявника, відрізняються лише одним елементом, а саме погрозою насильства на адресу поліцейського, а отже, мусять розглядатись як ідентичні по суті. Стосовно того, чи мало місце повторне переслідування, Суд, як і палата, вважає, що засудження до трьох діб арешту в межах «адміністративної» процедури має розглядатись як остаточне рішення. Крім того, він зазначає про той факт, що заявник був звільнений від відповідальності в межах кримінальної процедури, не змінює нічого в його твердженнях про те, що він зазнав подвійного переслідування за одне й те саме правопорушення. Суд наголошує, що ст. 4 Протоколу № 7 містить у собі три окремі гарантії та передбачає, що ніхто не може: 1) зазнавати переслідувань; 2) бути судимим; 3) бути покараним двічі по тих самих фактах. З другого боку, звільнення від відповідальності не звільнило заявника від статусу жертви, оскільки воно ґрунтувалося лише на недостатності доказів звинувачення. Нічого не вказує на те, що російські владні органи визнали на тій чи іншій стадії процедури, що принцип «*non bis in idem*» було порушено.

У підсумку Суд вважає, що переслідування, які було розпочато проти заявника на підставі ч. 2 ст. 213 КК стосувалися переважно того ж правопорушення, за яке заявник вже був засуджений остаточним рішенням на підставі ст. 158 КпАП [11].

До речі, у рішенні у справі «*Іванов проти України*» заявник, окрім іншого, скаржився на те, що його було визнано винним в адміністративному порушенні, а потім висунуто кримінальне обвинувачення в цьому ж злочині. Суд зазначає, як це впливає з матеріалів справи, навіть якщо адміністративні і кримінальні провадження відносяться до дій заявника одного й того ж дня, вони стосуються різних подій, а саме нецензурних висловлювань і спричинення тілесних ушкоджень. Таким чином, ця скарга ЄСПЛ визнана явно необґрунтованою, і була відхилена відповідно до пунктів 3 і 4 ст. 35 ЄКПЛ (пункти 98–99) [12].

Натомість у справі «*Marguš проти Хорватії*» щодо засудження за військові злочини солдата, якого раніше було амністовано, ЄСПЛ встановив, що ст. 4 Протоколу № 7 не застосовується. Так, заявника — члена хорватської армії було звинувачено у вбивстві та інших тяжких злочинах, скоєних у 1991 р. під час війни в Хорватії. Деякі обвинувачення згодом було знято. У 1997 р. суд першої інстанції під головуванням судді М. К. закрив провадження щодо решти обвинувачень згідно з Законом «Про загальну амністію», яким надавалася амністія за всі злочини, скоєні у зв'язку з війною в Хорватії у період з 1990 по 1996 рр., за винятком діянь, які становили найсерйозніші порушення гуманітарного права або військові злочини. У 2007 р. Верховний суд, розглянувши подане державним прокурором клопотання про захист законності, визнав рішення про закриття провадження стосовно заявника таким, що порушило Закон «Про загальну амністію». Зокрема, він зазначив, що

заявник скоїв інкриміновані злочини як член резервних сил після того, як закінчилося його чергування, а тому жодного значущого зв'язку між інкримінованими злочинами і війною, як це вимагав Закон, не було. Паралельно заявника було засуджено за обвинуваченням у військових злочинах у другому кримінальному провадженні. Це провадження велося колегією у складі трьох суддів, до якої увійшов і суддя М. К. Під час заключних дебатів заявника було видалено із зали судового засідання після того, як було двічі попереджено у зв'язку з тим, що він перебивав заступника державного прокурора. Його адвокат залишався у залі судового засідання і представив його заключні доводи. Суд визнав заявника винним у військових злочинах і засудив до позбавлення волі строком на 14 років. При розгляді апеляції Верховний суд залишив у силі вирок з трьох причин: по-перше, два судові провадження не були однією й тією ж справою, а тому суддя М. К. міг брати участь в обох провадженнях; по-друге, видалення заявника із зали судового засідання було виправдане; по-третє, вирішення справи не мало преюдиціальної сили, оскільки фактичні обставини злочинів у другому провадженні були значно ширшими за своїми межами, ніж фактичні обставини в першому провадженні, беручи до уваги те, що заявник був звинувачений у порушенні міжнародного права, зокрема Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р. Заявник подав конституційну скаргу, яку зрештою було відхилено. Крім іншого, заявник скаржився на порушення свого права не бути засудженим двічі. Суд визнав, що в обох провадженнях заявник обвинувачувався у тих самих злочинах. Однак існували дві різні ситуації щодо обвинувачень, висунутих у першому провадженні: прокурор зняв обвинувачення щодо двох інкримінованих вбивств, а провадження щодо двох

інших інкримінованих вбивств і обвинувачення у тяжкому пораненні було припинене ухвалою окружного суду, винесеною на підставі Закону «Про загальну амністію». Щодо звинувачень, які були зняті прокурором у першому провадженні, Суд вкотре повторив, що припинення кримінальної справи прокурором не становить ані засудження, ані виправдання, а тому ст. 4 Протоколу № 7 не застосовується. Тому ЄСПЛ у цьому аспекті дійшов одноголосного висновку щодо неприйнятності скарги.

Що ж стосується припинення першого провадження на підставі Закону «Про загальну амністію», Суд зазначив, що заявника було неправильно амністовано за діяння, які становили серйозні порушення основних прав людини, захищених статтями 2 і 3 ЄКПЛ. Держави зобов'язані переслідувати такі діяння, як катування і навмисні вбивства. Крім того, в міжнародному праві існує зростаюча тенденція вважати неприпустимими амністування за серйозні порушення прав людини. На підтримку цього спостереження Суд послався на декілька міжнародних органів, судів і конвенцій, у тому числі на Комітет ООН з прав людини, Міжнародний кримінальний трибунал по колишній Югославії і Міжамериканський суд з прав людини. Крім того, навіть якщо й припустити, що амністування можливе за таких особливих обставини, як процес примирення, та/або за наявності певної форми компенсації для жертв, амністія, застосована до заявника в цій справі, все одно була б непринятною, оскільки жодних ознак того, що такі обставини мали місце в його справі, не було. Таким чином, новий обвинувальний висновок проти заявника за військові злочини в другому провадженні відповідав вимогам статей 2 і 3 ЄКПЛ, а тому ст. 4 Протоколу № 7 не була застосовна [13].

Рішення ЄСПЛ у справі «Паксас (*Paksas*) проти Литви» також характе-

ризує сферу застосування ст. 4 Протоколу № 7. Заявник був колишнім президентом Республіки, якого було усунуто шляхом процедури парламентського імпичменту за істотне порушення Конституції. Конституційний суд встановив, що заявник, при виконанні свого президентського мандату, незаконно і в своїх особистих інтересах надав дозвіл на одержання литовського громадянства російському підприємцю, видав йому державну таємницю, і використав свій статус для того, щоб чинити недобросовісний вплив на приватне підприємство на користь своїх родичів. Проти нього також було відкрите кримінальне провадження за звинуваченням у розголошенні інформації, класифікованої як державна таємниця, але у підсумку він був виправданий. Заявник стверджував, *inter alia*, що початок процедури імпичменту після відкриття кримінального провадження проти нього відповідав притягненню до суду двічі за один і той самий злочин. Відповідно до ст. 35 «Умови прийнятності» ЄКПЛ Суд оголосив цю частину скарги неприйнятною як несумісну *ratione materiae* з положеннями Конвенції. Суд зазначив, зокрема, що перше провадження у Конституційному суді стосувалося дотримання Конституції і відповідного закону в силу його президентських повноважень, а у другому провадженні намагалися з'ясувати, чи скоїв він грубі порушення Конституції або чи порушено ним конституційну присягу. На думку Суду, провадження, про які йдеться, не стосувалися «визначення його прав та обов'язків цивільного характеру» або «кримінального обвинувачення», висунутого проти нього за змістом ст. 6 § 1 «Право на справедливий суд» ЄКПЛ; він також не був «засудженим» або «притягненим до відповідальності або покараним <...> у кримінальному провадженні» за змістом ст. 4 § 1 Протоколу № 7 [14].

Практичний інтерес становить і рішення ЄСПЛ у справі «Курдов і Іванов проти Болгарії». У 1995 р., у той час як заявники працювали в болгарській національній залізничній компанії, вони повинні були зробити деякі зварювання на фурі. Під час виконання цього завдання вміст вагона спалахнув. Проти першого заявника було розпочато адміністративне провадження за недотримання правил техніки безпеки, і він був змушений сплатити 150 болгарських левів. Згодом проти обох заявників було розпочато кримінальне провадження за навмисне підпалювання цінних предметів з 1998 до 2004 року. Перший заявник скаржився, зокрема, на порушення принципу «*non bis in idem*» стосовно нього. Натомість Суд встановив відсутність порушення ст. 4 Протоколу № 7. У цій справі ЄСПЛ зазначив, зокрема, що адміністративне провадження проти першого заявника, яке закінчилося штрафом у 150 болгарських левів, не відповідало критеріям для того, щоб бути класифікованим як кримінальне обвинувачення. Відповідно, відкриття кримінального провадження проти того ж заявника після призначення цього штрафу не порушило принцип «*non bis in idem*» [15].

У свою чергу, справа «А. і В. проти Норвегії» стосувалася двох платників податків, які стверджували, що вони були притягнені до відповідальності і покарані двічі — в адміністративному і кримінальному провадженні — за один і той самий злочин. Заявники стверджували, зокрема, що їх допитав державний обвинувач як обвинувачених осіб і потім вони були обвинувачені за обвинувальним актом, на них були накладені податкові санкції фіскальними органами, які вони сплатили, і згодом вони були визнані винними і засуджені в кримінальному провадженні. У цій справі Велика палата ЄСПЛ встановила відсутність порушення ст. 4 Протоколу № 7. У принципі, стосовно питання, чи було перше провадження

«кримінальним» Велика палата зазначила, що рішення у справі С. Золотухіна не було однозначним із цього питання. У зв'язку з цим необхідно припустити, що Суд зробив свідомий вибір у цьому рішенні обрати «критерії Енгеля» як типове випробування для визначення того, чи були провадження, про які йдеться, «кримінальними» для цілей ст. 4 Протоколу № 7. Велика палата ЄСПЛ не вважала обґрунтованим відступати від цього аналізу в зазначеній справі, оскільки в ній були дійсно вагомі міркування, які підштовхнули до такого вибору. У зв'язку з цим Велика палата зазначила, що принцип «*non bis in idem*» здебільшого стосується належного процесу, який є об'єктом ст. 6 ЄКПЛ, і менш пов'язаний із сутністю кримінального права ніж ст. 7 «Ніякого покарання без закону» Конвенції. Палата встановила, що для узгодженості тлумачення ЄКПЛ загалом та для застосування принципу зокрема доцільніше керуватися тими самими більш точними критеріями як і в справі Енгель. У ній Велика палата розглянула питання, чи провадження, пов'язані з накладенням на заявників 30 % податкових штрафів, могли розглядатись як «кримінальні» для цілей ст. 4 Протоколу № 7 на підставі «критеріїв Енгеля». У зв'язку з цим Палата зазначила, що у справах стосовно Швеції Суд постановив, що провадження, про яке йдеться, було «кримінальним» не лише для цілей ст. 6 ЄКПЛ, а й для цілей ст. 4 Протоколу № 7. У цьому контексті Велика палата не знайшла підстав для сумнівів у висновку, зробленому Верховним судом Норвегії стосовно того, що провадження, в якому на першого заявника була накладена звичайна податкова санкція — на рівні 30 %, — стосувалося «кримінальної» справи в автономному значенні ст. 4 Протоколу № 7 [16].

Водночас слід мати на увазі, що ст. 4 Протоколу № 7 стосується лише судів однієї і тієї самої держави. Так, у справі «*Бохейм (Boheim) проти Італії*» заяв-

ник стверджував, що він був двічі притягнений до суду за ті самі факти судом Німеччини і судом Італії. Він скаржився на порушення принципу «*non bis in idem*». Натомість ЄСПЛ визнав цю частину заяви неприйнятною як явно необґрунтовану. Суд повторив, зокрема, що ст. 4 Протоколу № 7 застосовується лише до судів в одній державі. У цій справі кримінальне провадження проти заявника було відкрите владою двох різних країн, а саме Італії та Німеччини [17].

Справа «*Трабелсі (Trabelsi) проти Бельгії*» стосувалася екстрадиції громадянина Тунісу з Бельгії до США, де він повинен був постати перед судом за обвинуваченням у вчиненні злочинів терористичного характеру, за які його могло бути покарано максимальним покаранням у вигляді довічного ув'язнення. Заявник стверджував, *inter alia*, що його екстрадиція порушила ст. 4 Протоколу № 7. У цьому рішенні Суд повторив своє прецедентне право в тому, що ст. 4 Протоколу № 7 не забезпечує принцип «*non bis in idem*» стосовно судового переслідування і засудження у різних державах. Суд визнав скаргу заявника в аспекті ст. 4 Протоколу № 7 неприйнятною відповідно до ст. 35 ЄКПЛ (див., серед інших, рішення у справах від 16 січня 1995 р. «*Джестра (Gestra) проти Італії*», від 11 липня 2002 р. «*Амроллахі (Amrollahi) проти Данії*» та 12 грудня 2012 р. «*Сарріа (Sarria) проти Польщі*») [18].

В аспекті визначення терміна «*bis*» актуальним є рішення у справі «*Лакі Дев (Lucky Dev) проти Швеції*». Так, у 2004 р. податкові органи відкрили провадження проти заявника стосовно її податкової декларації на прибуток і податок на додану вартість за 2002 р., зобов'язавши її сплатити додатковий податок і збори. Заявник також була притягнена до відповідальності за порушення ведення бухгалтерського обліку та податкові правопорушення, які впливали з одного набору подат-

кових декларацій. Незважаючи на те, що вона була визнана винною в порушеннях ведення бухгалтерського обліку, її визнали невинуватою в податкових правопорушеннях. Податкові провадження тривали ще протягом дев'яти з половиною місяців після того, як її виправдання стало остаточним. Заявник скаржилася на те, що вона була притягнена до відповідальності і покарана двічі за один і той самий злочин. Суд постановив, що мало місце порушення ст. 4 Протоколу № 7, виявивши, що заявник була знову притягнена до відповідальності за скоєння податкового правопорушення, за яке вона вже була остаточно виправдана, оскільки податкове провадження проти неї не було припинене і додатковий податок не був скасований навіть тоді, коли кримінальне провадження проти неї стосовно пов'язаного податкового правопорушення стало остаточним [19].

Справа «*Sismanidic (Sismanidis) i Cimaridic (Sitaridis) проти Греції*» стосувалася відкриття провадження проти кожного з заявників за контрабанду незважаючи на те, що суди за результатами кримінального провадження вже остаточно виправдали їх за один і той самий злочин. Заявники скаржилися, зокрема, що, не врахувавши їх виправдання кримінальними судами, адміністративні суди порушили принцип «*non bis in idem*», відповідно до якого особа, яка була законно виправдана, не могла бути притягнена до відповідальності знову за той самий злочин. ЄСПЛ зазначив, що другий заявник не подавав скаргу на порушення ст. 4 Протоколу № 7 в національних судах, принаймні по суті. Оскільки це стосувалося його, ця скарга повинна була бути відхилена на підставі невичерпання національних засобів судового захисту. Стосовно першого заявника Суд дійшов висновку, що як тільки його виправдання у першому кримінальному провадженні стало остаточним у 1997 р., його необхідно було розгля-

дати як таку особу, яка «вже була остаточно виправдана» за змістом ст. 4 Протоколу № 7. У його справі Суд постановив, що мало місце порушення ст. 4 Протоколу № 7, виявивши, що адміністративне провадження, про яке йдеться, стосувалося іншого злочину, який виник за дії, схожі до дій, які обумовили остаточне виправдання (див., серед інших, рішення ЄСПЛ у справі від 30 квітня 2015 р. «*Kapetanios та інші проти Греції*») [20].

У справі «*R. T. проти Швейцарії*» заявник скаржився, зокрема, на те, що він був покараний двічі в двох окремих провадженнях за керування автомобілем у стані алкогольного сп'яніння. Таким чином, він спочатку був визнаний винним і засуджений районним судом, а потім Управління дорожнього руху позбавило його водійських прав. ЄСПЛ визнав заяву неприйнятною як явно необґрунтовану. Він зазначив, зокрема, що влада Швейцарії лише визначила три різних санкції, передбачені законом за вчинення такого правопорушення, як керування автомобілем у стані алкогольного сп'яніння, а саме вирок до тюремного ув'язнення, штраф і вилучення посвідчення на право водіння автомобілем. Санкції були призначені одночасно двома різними органами влади, тобто адміністративними органами й органами кримінального переслідування. Таким чином, неможливо було стверджувати, що в справі заявника кримінальне провадження повторювалося у порушення ст. 4 Протоколу № 7 (див. також рішення ЄСПЛ у справах від 17 лютого 2015 р. «*Вотан проти Фінляндії*» та від 4 жовтня 2016 р. «*Rivard проти Швейцарії*») [21].

Схожою з попередньою є справа «*Франц Фішер (Franz Fischer) проти Австрії*». У цій справі заявник завдав ушкоджень, несумісних із життям, велосипедисту під час керування автомобілем у стані алкогольного сп'яніння. Окружний адміністративний орган

влади наклав штраф стосовно декількох порушень правил дорожнього руху, зокрема керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння. Згодом обласний суд визнав заявника винним у спричиненні смерті за необережності з обтяжуючою обставиною, а саме перебування особи у стані алкогольного сп'яніння. Суд засудив його до 6 місяців тюремного ув'язнення. ЄСПЛ у своєму рішенні у цій справі повторив, що сам факт, що одна дія становить більш ніж одне правопорушення, не суперечить ст. 4 Протоколу № 7. Проте є справи, у яких на перший погляд здається, що дія становить більше ніж один злочин, але під час ретельнішого дослідження виявляється, що в судовому порядку повинне переслідуватись лише одне правопорушення, оскільки воно містить у собі всю шкоду, яка є і в інших правопорушеннях. Таким чином, якщо різні злочини, засновані на одній дії, переслідуються у судовому порядку послідовно, Суд повинен розглянути, чи такі злочини мають той самий елемент злочину. Питання стосовно того, чи був порушений принцип *«non bis in idem»*, стосується зв'язку між цими двома правопорушеннями, про які йдеться, та не залежить від послідовності, в якій проводяться відповідні провадження. У цій справі Суд зазначив, що заявник був притягнений до відповідальності і покараний двічі на підставі однієї дії, оскільки адміністративне правопорушення — керування автомобілем у стані алкогольного сп'яніння — та особливі обставини, застосовані відповідно до КК, не відрізняються складом злочину. Крім того, Суд не був переконаний у тому, що справа була вирішена шляхом скорочення терміну тюремного ув'язнення на один місяць, оскільки скорочення терміну не може змінити той факт, що заявник був двічі притягнений до відповідальності по суті за той самий злочин, а також той факт, що обидва засудження залишилися у силі.

Таким чином, ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення ст. 4 Протоколу № 7 щодо заявника (див. рішення ЄСПЛ у справах від 8 квітня 2003 р. *«Манассон (Manasson) проти Швеції»*, від 2 вересня 2004 р. *«Бакмаєр (Bachmaier) проти Австрії»*, від 14 вересня 2004 р. *«Росенквест (Rosenquist) проти Швеції»*, від 19 жовтня 2006 р. *«Asci проти Австрії»*, від 7 грудня 2006 р. *«Hauser-Sporn проти Австрії»*, від 26 липня 2007 р. *«Шамт (Schutte) проти Австрії»*, від 13 грудня 2005 р. *«Нільссон (Nilsson) проти Швеції»* та від 4 березня 2008 р. *«Гаремма (Garretta) проти Франції»*) [22].

У справі *«Гьоктан (Göktan) проти Франції»* заявник був затриманий співробітниками поліції і митниці з наркотичними засобами. Він був визнаний винним у скоєнні злочину — контрабанда наркотиків — відповідно до загального кримінального права, та засуджений до п'яти років тюремного ув'язнення, а також засуджений за порушення митних правил — незаконний імпорт товарів, за яке йому було призначено митний штраф. Було ухвалене рішення про його ув'язнення на два роки за несплату митного штрафу, термін ув'язнення встановлений відповідно до закону. Заявник відбув покарання, але залишався під вартою протягом ще двох років, доки було забезпечено виконання наказу про його ув'язнення за порушення зобов'язання. Він стверджував, що забезпечення виконання тюремного ув'язнення за порушені зобов'язання під час тюремного ув'язнення відповідало призначенню двох послідовних термінів тюремного ув'язнення за ті самі злочини. ЄСПЛ встановив відсутність порушення ст. 4 Протоколу № 7 у справі заявника. Суд врахував, що ув'язнення заявника за порушення зобов'язання сплати митного штрафу не є примусовим заходом, а покаранням для цілей ст. 4 Протоколу 7. Суд дійшов висновку, що заяв-

ник був покараний відповідно до кримінального права щодо забезпечення виконання ув'язнення за порушення зобов'язання, у той час як він вже отримав покарання до тюремного ув'язнення за торгівлю наркотиками, а також митний штраф за незаконний імпорту товарів. Необхідно визнати, що ст. 4 Протоколу № 7 передбачає: ніхто не повинен бути притягнений до відповідальності або покараний двічі за один і той самий злочин. Проте Суд дійшов висновку, що в цій справі існувала понятійна множинність злочинів, адже одна кримінальна дія може поділятися на два окремі злочини: загальний кримінальний вчинок і порушення митних правил [23].

Натомість у рішенні у справі «*Рутсалайнен проти Фінляндії*» ЄСПЛ ухвалив, що було порушено ст. 4 Протоколу № 7 стосовно факту покарання заявника за вчинення дорожнього правопорушення. Так, у січні 2001 р. п. Рутсалайнена затримала поліція і встановила, що його автомобіль був заправлений паливом, яке не відповідає стандартам (замість дизельного палива заявник використовував паливо нижчої вартості). Проти п. Рутсалайнена було розпочато коротке кримінальне провадження. За його підсумками заявника було визнано винним та зобов'язано сплатити штраф у розмірі 720 фінських марок (приблизно 120 євро). У рішенні суду вказувалося на зізнання заявника у тому, що він самостійно заправляв автомобіль, а це, на думку суду, свідчило про прямий умисел заявника на вчинення правопорушення. Заявник не оскаржив цього рішення, відтак у березні 2001 р. воно набуло сили. У вересні 2001 р. проти заявника було порушено адміністративне провадження. За його підсумками суд одночасно визнав п. Рутсалайнена винним у використанні пального нижчої вартості та у тому, що він заздалегідь не повідомив Автомобільну податкову адміністрацію про викорис-

тання такого пального. Отож, заявника було зобов'язано сплатити штраф у розмірі трикратної різниці між вартістю пального, яким він мав би заправити свій автомобіль, та пального, яким він самостійно заправив цей автомобіль. Відтак сума штрафу сягнула 90 тис. фінських марок (понад 15 тис. євро). Заявник оскаржив останнє рішення, проте національні суди відмовилися його скасувати та зменшити величину стягнення. Спираючись на ст. 4 Протоколу № 7, заявник скаржився на те, що його було покарано двічі за одне й те саме дорожнє правопорушення. ЄСПЛ нагадав, що ціль ч. 1 ст. 4 Протоколу № 7 полягала у забороні повторення кримінального провадження, котре було вже завершено ухваленням остаточного рішення. Суд вирішив, що обидві застосовані до заявника санкції були кримінальними за своєю природою. Перше провадження було «кримінальним» відповідно до внутрішньо-національної класифікації, а друге — хоч і було класифіковане у національній правовій системі як адміністративне (фіскальне), за своїм значенням, на думку Суду, було кримінальним, адже не було просто компенсаційним, а втричі перевищувало обсяг заподіяної заявником шкоди. Тому друге покарання за своєю суттю мало як каральну мету, так і мету попередження вчинення правопорушення у майбутньому, тобто йому були притаманні типові риси кримінального покарання. Більше того, в обох випадках предметом судового розгляду були однакові обставини (використання заявником палива нижчої вартості). Єдина відмінність стосовно фактичного підґрунтя згаданих проваджень полягала у вказівці судом у першому випадку на умисел заявника щодо вчинення правопорушення. Проте загалом підставою для покарання заявника і першого, і другого разу були ті самі обставини. Суд наголосив, що у другому провадженні не виявилось жодних

нових обставин чи виправлень недоліків першого процесу, про що йдеться у ч. 2 ст. 4 Протоколу № 7. Тому ЄСПЛ постановив про порушення ст. 4 Протоколу № 7 [24].

У свою чергу, справа «*Цоньо Цонев (Tsonyo Tsonev) проти Болгарії (№ 2)*» стосувалася, зокрема, скарги заявника на те, що основний елемент звинувачень, висунутих проти нього за порушення громадського порядку — після інциденту, в якому він зламав двері квартири і побив мешканця цієї квартири — були практично такими ж, як і той елемент звинувачень, за який він був вже оштрафований в адміністративному провадженні. ЄСПЛ зазначив, що заявник був оштрафований у провадженні, яке розглядалося відповідно до національного законодавства як адміністративне, а не кримінальне. Проте правопорушення, за яке був оштрафований заявник, підпадало під сферу, захищену кримінальним правом, з урахуванням того, що мало характерні особливості, які можливо віднести до кримінальних злочинів, оскільки його метою є покарання і стримування соціально неприйнятної поведінки. Крім того, Суд зазначив, що одні і ті самі факти — проникнення у квартиру і побиття особи — перебували, так би мовити, у центрі обох штрафів і звинувачень, висунутих стороною обвинувачення. Оскільки штраф не був оскаржений, він став остаточним. Національні суди не припинили кримінальні провадження з урахуванням того, що Верховний суд послідовно постановив, що кримінальне провадження може бути відкрите проти осіб, які вже були покарані в адміністративному провадженні. Відповідно, Суд постановив, що мало місце порушення ст. 4 Протоколу № 7, встановивши, що заявник був засуджений — окремо в адміністративному і кримінальному провадженні — за ту саму поведінку, ті самі факти і той самий злочин [25].

У справі «*Томасовіч (Tomasović) проти Хорватії*» заявниця скаржилася на те, що вона була притягнена до суду двічі за зберігання героїну, зокрема, як за незначний злочин, у березні 2006 р., а потім як за кримінальний злочин, у березні 2007 р. ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення ст. 4 Протоколу № 7, виявивши, що заявницю переслідували в судовому порядку і вона була притягнена до відповідальності вдруге за злочин, за який вже була засуджена. Суд зазначив, зокрема, стосовно незначного злочину заявник була визнана винною у зберіганні 0,21 г героїну 15 березня 2004 р. близько 10:35. Стосовно провадження за звинуваченням, вона була визнана винною у зберіганні 0,14 г героїну 15 березня 2004 р. близько 10:35. Суд не міг не дійти висновку, що факти, які становлять незначний злочин, за який була засуджена заявник, були по суті такими самими як факти, що становлять кримінальний злочин, за який вона була також визнана винною [26].

Ще одним прикладом порушення принцип у «*non bis in idem*» є рішення ЄСПЛ у справі «*Хмель проти Росії*». Так, доставлений до відділку поліції за підозрою у керуванні автомобілем у стані алкогольного сп'яніння заявник — член регіонального парламенту відмовився назвати своє ім'я, поведився некеровано і не виходив із приміщення, коли його просили зробити це. Проти нього було розпочато адміністративне провадження і він був визнаний винним у скоєнні різних правопорушень, зокрема у відмові пройти тест на вміст алкоголю, і незначне порушення громадського порядку. Йому був призначений штраф у розмірі 1 500 російських рублів (далі — руб.). Згодом він також був визнаний винним у кримінальному провадженні за погрози й образи державного чиновника того дня, коли був доставлений до відділку поліції, і йому був призначений штраф у розмірі 7 500 руб. Рішення в адміні-

стративній та кримінальній справі проти нього були підтверджені в апеляційному порядку. Заявник скаржився, зокрема, що відкриття адміністративного і кримінального проваджень проти нього становило подвійну підсудність. Отже, у цій справі ЄСПЛ, відповідно, повинен був розглянути три питання: чи було перше провадження «кримінальним» по своїй природі; чи були правопорушення, за які переслідувався заявник, одним і тим самим діянням (*idem*), та чи відбулося дублювання проваджень (*bis*). За результатами розгляду справи ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення ст. 4 Протоколу № 7. Суд встановив, що заявник був засуджений за «систематичну відмову підкорятися наказам поліції» і «незначне порушення громадського порядку» в адміністративному провадженні, яке повинне було бути прирівняне до «кримінального провадження» у межах автономного значення цього терміна відповідно до ЄКПЛ. Після того, як його засудження стало остаточним, проти нього були висунуті обвинувачення у скоєнні кримінального злочину, які стосувалися того самого набору фактичних обставин справи, та він був засуджений знову в наступному провадженні [27].

Деяко схожою з попередньою справою є справа «Ігоря Тарасова проти України». Ця справа стосувалася адміністративного і кримінального провадження, порушеного проти заявника після бійки в місцевому барі. Заявник скаржився, зокрема, на те, що він був притягнений до суду і покараний двічі за один і той самий злочин. Оцінку наведеними обставинам ЄСПЛ надав за вже ustalеним алгоритмом: а) чи було перше провадження кримінальним за своїм характером; б) чи були правопорушення, за які переслідувався заявник, одними і тими самими (*idem*); с) чи було дублювання проваджень (*bis*). Щодо першого критерію ЄСПЛ зазначив, що юридична кваліфікація

процедури згідно з національним законодавством не може бути єдиним критерієм для застосування принципу «*non bis in idem*» за п. 1 ст. 4 Протоколу № 7. В іншому випадку застосування цього положення було б залишено на розсуд Договірних Сторін, що призвело б до наслідків, не сумісних із предметом та метою ЄКПЛ. Поняття «кримінальна процедура» у тексті ст. 4 Протоколу № 7 повинно тлумачитися з огляду на загальні принципи, що стосуються відповідних слів «кримінальне обвинувачення» та «покарання» у статтях 6 та 7 Конвенції (див. рішення у справі від 20 травня 2014 р. «*Нікаанен проти Фінляндії*», з подальшими посиланнями). Суд зазначив, що за відповідне адміністративне правопорушення передбачено застосування стягнення у вигляді адміністративного арешту на строк до 15 діб. Зважаючи на характер та суворість покарання, Суд вважав, що це провадження у розумінні ст. 6 ЄКПЛ було кримінальним (див. рішення у справах від 15 листопада 2007 р. «*Галстян (Galstyan) проти Вірменії*» (пункти 58–60) та від 9 червня 2011 р. «*Лучанінова проти України*» (п. 39)). Відповідно, воно підпадало під визначення «кримінальної процедури» у розумінні ст. 4 Протоколу № 7. Щодо другого критерію ЄСПЛ послався на справу С. Золотухіна, у якій він вже розглядав існуючі підходи до тлумачення принципу «*non bis in idem*» та дійшов висновку, що ст. 4 Протоколу № 7 слід розуміти як заборону кримінального переслідування або судового розгляду у справі щодо другого «правопорушення», якщо вони випливають з ідентичних, або по суті одних і тих самих фактів (п. 82). Отже, важливо було зосередитися на тих фактах справи, які становлять сукупність конкретних фактичних обставин стосовно одного й того ж обвинуваченого, та нерозривно пов'язані між собою у часі та просторі, існування яких мало бути доведено з метою засудження або пору-

шення кримінальної справи (п. 84). Повертаючись до справи І. Тарасова, Суд зазначив, що обидва провадження на національному рівні стосувалися поведінки заявника в одному й тому ж місці в один і той же проміжок часу. Фактами, що стали підставою для першого притягнення до відповідальності за «дрібне хуліганство», були: а) використання нецензурної лексики щодо працівників бару; б) захоплення та розмахування дерев'яною ніжкою від стільця; в) погроза застосування фізичного насильства; г) ігнорування зауважень на свою адресу. Друге засудження за «хуліганство» розкрило нові відповідні факти, про які не згадувалося у першому випадку: завдання тілесних ушкоджень працівникам бару та заподіяння майнової шкоди власнику бару. Суд зазначає, що ці нові елементи також були складовими тієї ж безперервної поведінки, яку лише частково було охарактеризовано під час першого засудження. Зокрема, як вбачається з другого засудження, заявник не тільки «схопив» дерев'яну ніжку від стільця та «розмахував» нею, а й використав цей предмет для завдання працівникам бару певних тілесних ушкоджень та заподіяння майнової шкоди власнику бару. Отже, перше засудження стосувалося деяких дій заявника, вчинених у межах більш широкого безперервного діяння, охопленого тим самим злочинним наміром заявника. Таке виокремлення дій із більш широкого контексту вбачається невиправданим, особливо, коли заявника з бару забрали працівники міліції, які мали можливість на місці злочину належним чином та негайно оцінити обставини справи. Щодо інших фактичних складових, які були використані для першого засудження, Суд зазначає, що друге притягнення заявника до відповідальності також стосувалося використання ним нецензурної лексики, яке було складовою злочинної поведінки заявника у другій справі. На підтвердження своїх висновків

щодо фактів суд навіть твердження потерпілих, які вказували на те, що заявник погрожував застосуванням фізичного насильства, а Б. намагався його заспокоїти. Це відповідає тим частинам фактів, які було використано для першого притягнення до відповідальності. Отже, ЄСПЛ дійшов висновку, що факти, які двічі призвели до притягнення заявника до відповідальності, були нерозривно пов'язані між собою, та що оцінка національних судів другого провадження по суті стосувалася тих самих фактів, які досліджувалися і в першому провадженні. Аналізуючи третій критерій у цій справі, ЄСПЛ зауважив, що мета ст. 4 Протоколу № 7 полягає у забороні повторення проваджень, рішення за результатами яких «набрали законної сили». У розумінні цього положення рішення «набирає законної сили», якщо воно набрало сили *res judicata*. Так відбувається, коли рішення набирає законної сили, тобто коли відсутні жодні додаткові звичайні засоби юридичного захисту, або коли сторони такі засоби вичерпали чи допустили сплив строків використання цих засобів, так і не скориставшись ними. Важливо вказати на те, що ст. 4 Протоколу № 7 не виключає відновлення провадження, про що прямо зазначено у п. 2 ст. 4 Протоколу № 7. У цій справі перше провадження завершилося 28 січня 2002 р., коли районний суд визнав заявника винним у вчиненні дрібного хуліганства. Зазначене рішення не підлягало оскарженню та набрало законної сили. Друге провадження було розпочато 29 січня 2002 р. та завершено 27 січня 2005 р., інакше кажучи, вже після набрання рішенням за результатами першого провадження законної сили. Варто зазначити, що районний суд не дійшов висновку про те, що друге провадження суперечило принципу «*non bis in idem*», відхиливши доводи заявника на тій підставі, що перша справа стосувалася іншого виду

відповідальності. Такий висновок відповідав чинним процесуальним нормам національного законодавства, які не передбачали підстав для закриття кримінальної справи у випадку, якщо мало місце попереднє притягнення до відповідальності за, по суті, аналогічне адміністративне правопорушення. Проте, відповідно до положень ЄКПЛ, обидва провадження були кримінальними з огляду на наведені вище підстави, і з цього випливає, що національні органи влади продублювали кримінальні провадження, які стосувалися одних і тих самих фактів, у порушення принципу «*non bis in idem*». Отже, ЄСПЛ постановив, що було порушення ст. 4 Протоколу № 7 [28].

У серпні 2004 р. Суд з розгляду незначних правопорушень визнав заявника у справі «*Муслія (Muslija) проти Боснії та Герцеговини*» винним у порушенні громадського спокою, встановивши, що близько 6:40 12 лютого 2003 р. він увійшов у квартиру його колишньої дружини, вдарив її по обличчю і кулаком в тіло. Йому був призначений штраф у розмірі 150 конвертовних марок (ВМ). У січні 2008 р. міський суд визнав заявника винним у нанесенні тяжких тілесних ушкоджень, встановивши, що близько 7:00 12 лютого 2003 р. він увійшов у квартиру його колишньої дружини, схопив її за горло і вдарив її кілька разів. Він отримав вирок до тюремного ув'язнення, який пізніше був змінений на штраф у розмірі 9 000 ВМ. Заявник безуспішно апелював до Конституційного суду стосовно його двох засуджень. Він скаржився на те, що був притягнений до суду і покараний двічі щодо одного і того ж інциденту. ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення ст. 4 Протоколу № 7. Суд встановив, що заявник був «засуджений» у провадженні за незначне порушення, яке повинне було бути прирівняне до «кримінального провадження» у межах автономного значення цього терміна

в ЄКПЛ. Після того, як це «засудження» стало остаточним, він був визнаний винним у вчиненні кримінального злочину, пов'язаного з тією ж самою поведінкою, за яку був покараний у провадженні за незначне порушення, і яке охоплювало, по суті, одні й ті ж факти. Конституційний суд не застосовував принципи, встановлені в справі С. Золотухіна (*voir ci-dessus*), а отже, не виправив ситуацію заявника. Таким чином, Суд визнав, що провадження, відкрите проти заявника відповідно до Кримінального кодексу 1998 р., стосувалося, по суті, такого самого злочину, за який він вже був засуджений остаточним рішенням відповідно до Закону про охорону громадського порядку від 2000 р. (див. також рішення ЄСПЛ у справі від 1 березня 2016 р. «*Міленкович (Milenković) проти Сербії*») [29].

Великою палатою ЄСПЛ було також розглянуто і справу «*Гранде Стівенс (Grande Stevens) і інші проти Італії*». Заявниками у ній були дві компанії та їхній голова разом з уповноваженим представником однієї з компаній, а також юрист, який консульгував їх. Справа стосувалася апеляції проти адміністративного штрафу, накладеного на них італійськими компаніями і Комісією фондової біржі, обов'язками якої є, зокрема, захист інвесторів та забезпечення прозорості і розвитку фондових ринків («*Consob*»), та кримінального провадження, з яким вони зіткнулися після обвинувачення у маніпулюванні ринком у контексті фінансової операції за участю виробника автомобілів *FIAT*. Заявники скаржилися на те, що кримінальне провадження проти них було порушене у зв'язку з подіями, за які вони вже отримали адміністративне покарання. Уряд Італії стверджував, що Італія зробила заяву стосовно того, що статті 2 та 4 Протоколу № 7 застосовувалися лише щодо злочинів, проваджень і рішень, класифікованих як кримінальні відповідно до законодавства Італії, що

не було справою за злочини, передбачені *Consob*. Спочатку ЄСПЛ зазначив, що застереження, зроблені Італією, не містили «стислий виклад закону, про який йдеться», всупереч вимогам ст. 57 «Застереження» ЄКПЛ. Застереження, які не надають посилення або не зазначають ці певні положення національного правопорядку, який виключає злочин або процедури зі сфери дії ст. 4 Протоколу № 7, не забезпечують у достатньому обсязі гарантії того, що вони не виходять за межі явно виключеного положення у договірній державі. Отже, Суд дійшов висновку, що застереження, на які посилається Італія, не відповідали вимогам ст. 57 Конвенції і були, відповідно, недійсними. Стосовно сутності справи Суд дійшов висновку, відповідно до ст. 6 ЄКПЛ, що дійсно існували підстави вважати, що процедура в *Consob* стосувалася «кримінального обвинувачення». Так само рішення, прийняті *Consob* і частково зменшені апеляційним судом, стали остаточними в червні 2009 р., коли касаційний суд ухвалив своє рішення. Відповідно, необхідно було вважати, що заявники вже були засуджені на підставі остаточного рішення. Незважаючи на це, нові кримінальні провадження, відкриті проти них тим часом, продовжувалися та закінчилися рішеннями судів першої і другої інстанцій. Крім того, провадження у *Consob* і кримінальних судах стосувалися однієї поведінки одних і тих самих осіб в один і той самий час. З цього випливає, що нове провадження стосовно другого «злочину» виникло з ідентичних подій, які були предметом першого й остаточного засудження, що саме по собі становило порушення ст. 4 Протоколу № 7. Тому Італія повинна була гарантувати, що нові кримінальні провадження, відкриті проти заявників у порушення цього положення, і які все ще очікували рішення суду відповідно до найновішої отриманої інформації проти третього і п'ятого

заявників, були закриті якнайшвидше і без негативних наслідків для заявників [30].

Питання дотримання вимог ст. 4 Протоколу № 7 під час судового провадження у порядку нагляду були предметом розгляду ЄСПЛ у справі «*Hikimін проти Росії*». Заявник — колишній офіцер військово-морського флоту приєднався до проекту в сфері навколишнього середовища норвезької неурядової організації для роботи над доповіддю під назвою «Російський Північний флот. Перелік основних джерел радіоактивного забруднення». Згодом проти нього було розпочато кримінальне провадження за підозрою в державній зраді. У грудні 1999 р. Санкт-Петербурзький міський суд виправдав заявника за усіма пунктами звинувачення, встановивши, що пред'явлене йому обвинувачення цілком базувалося на закритих і застосованих зі зворотною силою наказах та указах. Сторона обвинувачення оскаржила це рішення. У квітні 2000 р. Верховний суд Російської Федерації (далі — РФ) залишив у силі виправдувальний вирок. Він визнав обвинувачення, що ґрунтуються на закритих та застосованих зі зворотною силою законодавчих актах, суперечливими Конституції РФ. Таким чином, виправдувальний вирок набув законної сили. У травні 2000 р. Генеральний прокурор подав протест до Президії Верховного суду для розгляду справи в порядку нагляду. Президія відхилила цей протест і підтримала виправдувальний вердикт. Заявник стверджував, що перегляд у порядку нагляду, проведений після остаточного виправдання, являє собою порушення його права не притягуватися до суду повторно з метою здійснення кримінального провадження за правопорушення, щодо якого він вже був остаточно виправданий. Він стверджував, що, як мінімум, наражався на небезпеку бути судимим заново з тих самих підстав, оскільки сам факт при-

несення Генеральним прокурором РФ протесту про перегляд справи в порядку нагляду створює імовірність повторного звинувачення.

Повертаючись до принесення протесту про перегляд у порядку нагляду виправдувального вироку, який набув законної сили, прийнятого за обставин цієї справи, ЄСПЛ насамперед повинен встановити елементи, якщо такі є, ст. 4 Протоколу № 7, властиві такому судовому розгляду. З цією метою Суд приділив увагу таким аспектам: чи було судові рішення «остаточним» до принесення протесту; чи було наглядове провадження складовою звичайного судового розгляду і саме закінчувалося ухваленням остаточного судового рішення; чи було справу заявника «розглянуто заново» під час судового розгляду в Президії Верховного суду; чи піддавався заявник небезпеці «повторного кримінального переслідування» в силу самого принесення протесту Генеральним прокурором. Нарешті, ЄСПЛ розглянув і те, чи міг перегляд справи в порядку нагляду в цій справі в принципі привести до повторного кримінального переслідування у порушення гарантій, що надаються ст. 4 Протоколу № 7. ЄСПЛ зазначив, що у випадку ухвалення виправдувального вироку в провадженні в порядку нагляду, нове рішення могло стати «остаточним». Проте, з огляду на надзвичайний характер перегляду в порядку нагляду і проблеми правової визначеності, які могли викликати скасування судового рішення у таких провадженнях, Суд припустив, що рішення Верховного суду, яке підтверджує виправдання заявника, було «остаточним рішенням» для цілей цього положення.

У цій справі заявник не був «повторно притягнений до відповідальності» під час провадження у Президії, а також він «зобов'язаний бути притягненим до відповідальності знову», оскільки ці провадження були обмежені питанням

необхідності задовольнити протест про перегляд. Оскільки Президіум не був уповноваженим приймати нове рішення по суті, виявилось, що ймовірність відновлення судового провадження у цій справі була занадто віддаленою або непрямую для того, щоб складати «судове переслідування» за змістом цієї статті. Крім того, якщо б запит задовольнили і провадження у справі було відновлене, остаточним підсумком провадження у порядку нагляду було б скасування всіх попередніх рішень та ухвалення нового рішення щодо кримінального обвинувачення. У цьому випадку підсумок наглядового розгляду — той же, що і при відновленні судового розгляду (зокрема, в порядку провадження за нововиявленими обставинами), оскільки і перше, і друге є формами продовження раніше проведеного судового розгляду. Таким чином, ЄСПЛ дійшов висновку, що з метою *non bis in idem* наглядове судочинство може розглядатись як окремий вид поновлення судового розгляду, який підпадає під сферу застосування п. 2 ст. 4 Протоколу № 7. Довід заявника про те, що наглядове провадження не було необхідним і являло собою зловживання повноваженнями держави, не належить до питання дотримання ст. 4 Протоколу № 7. Адже те, яким чином здійснюються владні повноваження, відноситься до загальних питань справедливості кримінального переслідування і не може мати значення при визначенні того, що процедура є «відновленням» судового розгляду, а не «повторним судовим розглядом». Беручи до уваги факти цієї справи, судовий розгляд по розгляду протесту був лише спробою відновити судовий розгляд, а не провести «повторний судовий розгляд». Таким чином, Суд встановив відсутність порушення ст. 4 Протоколу № 7 (див. також рішення ЄСПЛ про прийнятність у справі від 9 березня 2006 р. «Братякін проти Росії») [31].

Практичний інтерес в аспекті застосування примусових заходів медичного характеру становить справа «*Хорчаг (Horciag) проти Румунії*». У цій справі заявник зізнався у вбивстві, скоєному холодною зброєю. Обвинувачення постановило, що не існувало підстав для притягнення його до кримінальної відповідальності, оскільки в психіатричних висновках було вказано, що заявник, який страждав від психічних розладів, скоїв вбивство в той час, коли у нього був такий психічний розлад, а тому він не міг бути притягнений до кримінальної відповідальності і не міг бути покараний за свої дії відповідно до кримінального законодавства. Як захід кримінально-правового характеру, обвинувачення призначило йому примусове лікування, доки він не видужає. Цей захід був підтверджений судом. Лікарі висловили сумніви щодо наявності у заявника хвороби, яка перешкоджає притягненню його до кримінальної відповідальності. Слідчі органи згодом призначили відновлення провадження з метою проведення наступних слідчих заходів. У двох колективних медичних висновках був зроблений висновок стосовно того, що вбивство було скоєне, коли була лише зменшена здатність заявника повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та/або керувати ними; стан здоров'я дозволяв його утримання у тюремному середовищі. У подальшому до заявника було застосоване кримінальне законодавство і він був визнаний винним та засуджений до тюремного ув'язнення. Заявник вважає, що він був притягнений до відповідальності і засуджений за той самий злочин. ЄСПЛ підтвердив, що принцип «*non bis in idem*» застосовувався лише після того, як особа була остаточно виправдана або засуджена відповідно до кримінального процесуального законодавства відповідної держави. У справі заявника Суд зазначив, що обвинувачення постановило, що не було справи, яку

необхідно було вирішити, але його рішення все ще могло бути скасоване вищестоящим органом влади, а тому не було остаточним. Суд схвалив попереднє психіатричне лікування заявника без ухвалення рішення щодо його кримінальної відповідальності. Тимчасовий медичний захід не виключав відновлення провадження. Отже, неможливо було стверджувати, що мало місце «виправдання» за змістом статті, про яку йдеться, а навпаки, превентивний захід, який не тягнув за собою будь-яку експертизу або висновки стосовно вини заявника. Підсумовуючи сказане, за відсутності остаточного рішення, яке безповоротно припиняє кримінальне провадження, їх відновлення відповідало лише продовженню початкового провадження. Таким чином, Суд постановив, що ст. 4 Протоколу № 7 не була застосовна у справі заявника і визнав скаргу неприйнятною як несумісну *ratione materiae* з ЄКПЛ [32].

Проаналізувавши практику ЄСПЛ, можна дійти висновку про міжгалузевий характер положень ст. 4 Протоколу № 7. Принцип «*non bis in idem*» застосовується, як правило, у кримінальному провадженні та провадженні щодо адміністративних правопорушень. При цьому, визначаючи сферу дії ст. 4 Протоколу № 7, слід керуватися трьома критеріями, широко відомими як «критерії Енгеля», які повинні враховуватися при визначенні того, було чи не було у справі висунуте «кримінальне обвинувачення». Першим критерієм є правова кваліфікація правопорушення відповідно до національного права, другим — сам характер правопорушення, а третім — ступінь суворості покарання, яке може бути застосоване до винної особи. Другий і третій критерії є альтернативними і не повинні обов'язково застосовуватися у сукупності. Це однак не виключає застосування кумулятивного підходу, коли окремий аналіз кожного критерію

не дозволяє зробити однозначний висновок про існування кримінального обвинувачення. Натомість оцінку відповідним обставинам справи ЄСПЛ надає за розробленим ним алгоритмом: а) чи було перше провадження кримінальним за своїм характером; б) чи були правопорушення, за які переслідувався заявник, одними і тими самими (*idem*); с) чи було дублювання проваджень (*bis*). Очевидно, що Суд відносить до кримінально-правових й окремі види адміністративних правопорушень. ЄСПЛ сформулював критерії оцінки двох правопорушень як тотожних. Тотожність стосується не лише назви правопорушень за законом, а, що головніше, змісту та мети правопорушень. ЄСПЛ вважає, що вислів «одне й те саме правопорушення» за ст. 4 Протоколу № 7 мусить сприйматись у тому сенсі, що вона забороняє переслідувати чи судити одну особу за друге правопорушення, якщо останнє походить із тих самих фактів або фактів, що «по суті» є такими ж, як і ті, по яких мало

місце перше правопорушення. Ця гарантія вступає в дію, коли розпочато нове переслідування, а попереднє рішення про виправдання чи засудження вже набрало законної сили. При цьому перше рішення повинно бути «остаточним» по своїй суті, а далі вже слід з'ясувати, чи було воно «кримінальним» у значенні ст. 4 (1) Протоколу № 7, витлумачене в світлі загальних принципів розуміння понять «кримінальне обвинувачення» у ст. 6 і «покарання» у ст. 7 ЄКПЛ. Значущими факторами у цьому випадку є: правова класифікація злочину в національному законодавстві, характер правопорушення, національна правова характеристика заходу, його мета, природа і ступінь суворості, чи застосовувався захід після засудження у межах кримінальної справи, які процедури були проведені для його прийняття і виконання. Важливим є й те, що положення ст. 4 Протоколу № 7 стосуються лише рішень судів однієї і тієї самої держави.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043/paqa0100#o100
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. *Сторбротен* (Storbråten) проти Норвегії : рішення Європейського суду з прав людини у справі від 1 лютого 2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
5. *Енгель* (Engel) та інші проти Нідерландів : рішення Європейського суду з прав людини у справі від 8 червня 1976 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/CASE%20OF%20ENGEL%20AND%20OTHERS%20v.%20THE%20NETHERLANDS%20-%20\[Russian%20Translation\]%20\(2\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/CASE%20OF%20ENGEL%20AND%20OTHERS%20v.%20THE%20NETHERLANDS%20-%20[Russian%20Translation]%20(2).pdf)
6. *Юссіла* (JUSSILA) проти Фінляндії : рішення Європейського суду з прав людини у справі від 23 листопада 2006 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://european-court.ru/uploads/ECHR_Jussila_v_Finland_23_11_2006.pdf
7. *Case of Ezech and Connors v. The united kingdom* [Ukrainian Translation] summary by the Lviv Laboratory of Human Rights [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125374>
8. *Case of «Gradinger v. Austria»*. Judgment. 23 Octobre 1995 (Application no. 15963/90) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57958>
9. *Case of «Oliveira v. Switzerland»*. Judgment. 30 July 1998 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58210>
10. *Case of «Ponsetti and Chesnel v. France»*. 14 September 1999 (decision on the admissibility) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-563>
11. *Case of «Sergey Zolotukhin v. Russia»* [Ukrainian Translation] summary by the COE Human Rights Trust Fund [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118519>

12. *Іванов проти України* : рішення Європейського суду з прав людини у справі від 7 грудня 2006 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_136
13. *Case of Margaš v. Croatia* [Ukrainian Translation] summary by the COE Human Rights Trust Fund [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-150996>
14. *Case of Paksas v. Lithuania* [Ukrainian Translation] summary by the COE Human Rights Trust Fund [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118056>
15. *Case of «Kurdov and Ivanov v. Bulgaria»*. Judgment. 31 May 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104953>
16. *Case of «A and B v. Norway»*. Judgment. 15 November 2016 (Application nos. 24130/11 and 29758/11) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168972>
17. *Case of «Böheim v. Italy»*. 22 May 2007 (decision on the admissibility) (Application no. 35666/05) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80969>
18. *Трабелці проти Бельгії* : рішення Європейського суду з прав людини у справі від 4 вересня 2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-153695>
19. *Case of «Lucky Dev v. Sweden»*. Judgment. 27 November 2014 (Application no. 7356/10) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148184>
20. *Case of «Sismanidis and Sitaridis v. Greece»*. Judgment. 9 June 2016 (Application nos. 66602/09 and 71879/12) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163949>
21. *Case of «R. T. v. Switzerland»*. Judgment. 30 May 2000 (Application no. 31982/96) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-5334>
22. *Case of «Franz Fischer v. Austria»*. Judgment. 29 May 2001 (Application no. 37950/97) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/fre-press?i=001-59475>
23. *Case of «Göktaş v. France»*. Judgment. 2 July 2002 (Application no. 33402/96) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60555>
24. *Case of Ruotsalainen v. Finland* [Ukrainian Translation] summary by the Lviv Laboratory of Human Rights [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126150>
25. *Case of «Tsonyo Tsonov v. Bulgaria (no. 2)»*. Judgment. 14 January 2010 (Application no. 2376/03) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96671>
26. *Case of «Tomasović v. Croatia»*. Judgment. 18 October 2011 (Application no. 53785/09) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107047>
27. *Хмель против России* : решение Европейского суда по правам человека по делу от 12 декабря 2012 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://73.mvd.ru/upload/site74/document_file/Gm95UпоHxQ.pdf
28. *Ігор Тарасов проти України* : рішення Європейського суду з прав людини у справі від 16 червня 2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_b63
29. *Case of «Muslija v. Bosnia and Herzegovina»*. Judgment. 14 January 2014 (Application no. 32042/11) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-139988>
30. *Case of «Grande Stevens v. Italy»*. Judgment. 4 March 2014 (Application no. 18640/10) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-141794>
31. *Case of «Nikitin v. Russia»* [Russian Translation] [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109244>
32. *Case of «Horciag v. Romania»*. Judgment. 15 March 2005 (Application no. 70982/01) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-68815>

REFERENCES

1. Konvencija pro zahyst prav ljudyny i osnovopolozhnyh svobod 1950 r. [Convention on human rights protection and fundamental freedoms of 1950]. Available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Mizhnarodnyj pakt pro gromadjanski i politychni prava 1966 r. [International Covenant on Civil and Political Rights of 1966]. Available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043/para0100#o100
3. Konstytucija Ukrainy vid 28 chervnja 1996 r. № 254k/96-VR [The constitution of Ukraine of June 28, 1996]. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Storbroten (Storbråten) proty Norvegii: rishennja Jevropejskogo sudu z prav ljudyny u spravi vid 1 lju-togo 2007 r. [Storbråten vs Norway: the decision of the European Court of Human Rights on business of February 1, 2007]. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
5. Engel (Engel) ta inshi proty Niderladniv: rishennja Jevropejskogo sudu z prav ljudyny u spravi vid 8 chervnja 1976 r. [Engel and others vs Netherlands: the decision of the European Court of Human Rights on business of June 8, 1976]. Available at: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/CASE%20OF%20ENGEL%20AND%20OTHERS%20v.%20THE%20NETHERLANDS%20-%20\[Russian%20Translation\]%20\(2\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/CASE%20OF%20ENGEL%20AND%20OTHERS%20v.%20THE%20NETHERLANDS%20-%20[Russian%20Translation]%20(2).pdf)
6. Jussila (Jussila) proty Finlandii: rishennja Jevropejskogo sudu z prav ljudyny u spravi vid 23 lystopada 2006 r. [Jussila vs Finland: the decision of the European Court of Human Rights on business

- of November 23, 2006]. Available at: http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Jussila_v_Finland_23_11_2006.pdf
7. Case of Ezech and Connors v. The United Kingdom [Ukrainian Translation] summary by the Lviv Laboratory of Human Rights. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125374>
 8. Case of «Grading v. Austria». Judgment. 23 Octobre 1995 (Application no. 15963/90). Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57958>
 9. Case of «Oliveira v. Switzerland». Judgment. 30 July 1998. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58210>
 10. Case of «Ponsetti and Chesnel v. France». 14 September 1999 (decision on the admissibility). Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-563>
 11. Case of Sergey Zolotukhin V. Russia [Ukrainian Translation] summary by the COE Human Rights Trust Fund. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118519>
 12. Ivanov proty Ukrainy: rishennja Jevropejskogo sudu z prav ljudyny u spravi vid 7 grudnja 2006 r. [Ivanov vs Ukraine: decision of the European Court of Human rights of 7th December 2006]. Available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_136
 13. Case of Marguš V. Croatia [Ukrainian Translation] summary by the COE Human Rights Trust Fund. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-150996>
 14. Case of Paksas V. Lithuania [Ukrainian Translation] summary by the COE Human Rights Trust Fund. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118056>
 15. Case of «Kurdov and Ivanov V. Bulgaria». Judgment. 31 May 2011. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104953>
 16. Case of «A and B v. Norway». Judgment. 15 November 2016 (Application nos. 24130/11 and 29758/11). Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168972>
 17. Case of «Böheim v. Italy». 22 May 2007 (decision on the admissibility) (Application no. 35666/05). Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80969>
 18. Trabelsi proty Belgii: rishennja Jevropejskogo sudu z prav ljudyny u spravi vid 4 veresnja 2014 r. [Trabelsi vs Belgium: decision of the European Court of Human rights from 4th September 2014]. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-153695>
 19. Case of «Lucky Dev v. Sweden». Judgment. 27 November 2014 (Application no. 7356/10). Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148184>
 20. Case of «Sismanidis and Sitaridis v. Greece». Judgment. 9 June 2016 (Application nos. 66602/09 and 71879/12). Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163949>
 21. Case of «R. T. v. Switzerland». Judgment. 30.05.2000 (Application no. 31982/96). Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-5334>
 22. Case of «Franz Fischer v. Austria». Judgment. 29 May 2001 (Application no. 37950/97). Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/fre-press?i=001-59475>
 23. Case of «Gökten v. France». Judgment. 2 July 2002 (Application no. 33402/96). Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60555>
 24. Case of Ruotsalainen v. Finland [Ukrainian Translation] summary by the Lviv Laboratory of Human Rights. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126150>
 25. Case of «Tsonyo Tsonov v. Bulgaria (no. 2)». Judgment. 14 January 2010 (Application no. 2376/03). Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96671>
 26. Case of «Tomasović v. Croatia». Judgment. 18 October 2011 (Application no. 53785/09). Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107047>
 27. Khmel protiv Rossii: reshenie Evropeyskogo suda po pravam cheloveka po delu ot 12 dekabrya 2012 g. [Khmel vs Russia: the decision of the European Court of Human Rights from 12th December 2012]. Available at: https://73.mvd.ru/upload/site74/document_file/Gm95UnoHxQ.pdf
 28. Igor Tarasov proty Ukrainy: rishennja Jevropejskogo sudu z prav ljudyny u spravi vid 16 chervnja 2016 r. [Igor Tarasov vs Ukraine: the Decision of the European Court of Human Rights from 16th June 2016]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_b63
 29. Case of «Muslija v. Bosnia and Herzegovina». Judgment. 14 January 2014 (Application no. 32042/11). Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-139988>
 30. Case of «Grande Stevens v. Italy». Judgment. 4 March 2014 (Application no. 18640/10). Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-141794>
 31. Case of «Nikitin v. Russia» [Russian Translation]. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109244>
 32. Case of «Horciag v. Romania». Judgment. 15 March 2005 (Application no. 70982/01). Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-68815>

Дроздов О. *Non bis in idem* — європейський орієнтир для забезпечення сталості та єдності судової практики Верховним Судом (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини)

Анотація. Практика національних судів щодо застосування положень ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод свідчить про недостатню розробленість методології застосування принципу «*non bis in idem*». Це зумовлено певним браком теоретичної рефлексії над проблематикою забезпечення права не бути притягненим до суду або покараним двічі, відображеною у рішеннях Європейського суду з прав людини. Тому у статті розглянуто питання визначення сфери дії ст. 4 Протоколу № 7, зокрема й крізь призму застосування «критеріїв Енгеля». У статті також наголошується на важливості надання оцінки відповідним обставинам справи за допомогою розробленого ЄСПЛ алгоритму: а) чи було перше провадження кримінальним за своїм характером; б) чи були правопорушення, за які переслідувався заявник, одними і тими самими (*idem*); с) чи було дублювання проваджень (*bis*). Крім того, досліджується правова природа таких категорій, як «остаточне рішення», «кримінальне обвинувачення», «покарання», «одне й те саме правопорушення».

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, *non bis in idem*, «критерії Енгеля», кримінальне провадження, кримінальне обвинувачення, покарання, правопорушення, дублювання проваджень, остаточне рішення.

Дроздов А. *Non bis in idem* — европейский ориентир для обеспечения постоянства и единства судебной практики Верховным Судом (по материалам практики Европейского суда по правам человека)

Аннотация. Практика национальных судов по применению положений ст. 4 Протокола № 7 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод свидетельствует о недостаточной разработанности методологии применения принципа «*non bis in idem*». Это обусловлено определенным недостатком теоретической рефлексии над проблематикой обеспечения права не быть привлеченным к суду или повторному наказанию, отраженной в решениях Европейского суда по правам человека. Поэтому в статье рассмотрены вопросы определения сферы действия ст. 4 Протокола № 7, в том числе и сквозь призму применения «критериев Энгеля». В статье также отмечается важность оценки соответствующих обстоятельств дела при помощи разработанного ЕСПЧ алгоритма: а) было ли первое производство уголовным по своему характеру; б) были ли правонарушения, за которые преследовался заявитель, одними и теми же (*idem*); с) было ли дублирование производств (*bis*). Кроме того, исследуется правовая природа таких категорий, как «окончательное решение», «уголовное обвинение», «наказание», «одно и то же правонарушение».

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, Конвенция о защите прав человека и основных свобод, *non bis in idem*, «критерии Энгеля», уголовное производство, уголовное обвинение, наказание, правонарушение, дублирование производств, окончательное решение.

Drozdov O. *Non bis in idem* — the European Reference Point for Ensuring Constancy and Unity of Court Practice by the Supreme Court (on Materials of Practice of the European Court of Human Rights)

Annotation. The practice of national courts on the application of the provisions of article 4 of Protocol № 7 to the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms indicate a lack of elaboration of the methodology for the application of the principle of non bis in idem. This is due to a certain lack of theoretical reflection on issues of ensuring the right not to be prosecuted or re-punished reflected in the decisions of the European court of human rights. Therefore, this article examines issues of determining the scope of article 4 of Protocol № 7, including through the application of the Engel criteria. The article also notes the importance of assessing the relevant circumstances of the case by means of the developed algorithm ECHR: a) whether the first production of a criminal nature; b) whether the offences for which the applicant pursued, the same (*idem*); c) there was a duplication of proceedings (*bis*). In addition, the publication examines the legal nature of such categories as «final solution», «criminal prosecution», «punishment», «the same offence».

Key words: European court of human rights, Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, non bis in idem «criteria Engel», criminal proceeding, criminal prosecution, punishment, offense, duplication of proceedings, the final decision.